

Red hen

---

die geen

---

verweer

---

hebben

HUUB OOSTERHUIS

HUUB OOSTERHUIS

Red hen
.....
die geen
.....
verweer
.....
hebben
.....

Uitgeverij
Ten Have

1

In 1985, in de film *La historia oficial* (De officiële geschiedenis), over de vuile oorlog in Argentinië, de dwaze moeders, de vermisten, zag ik een oude man huilen. Zijn zoon collaboreert met de machthebbers, en probeert dat goed te praten, hij wil niet arm zijn, hij zal wel gek zijn. Jullie, roept hij tot zijn vader, hebben nooit je kans gegrepen, ik doe dat wel. De vader grijpt met zijn grote handen vertwijfeld naar zijn hoofd en huilt geluidloos. Zo huilt God, dacht ik toen, denk ik nog.

2

Theologen moeten luisteren naar wat mensen zeggen over God. En zich afvragen: wat werd toen en toen en wat wordt vandaag 'God' genoemd – en door wie? Sinds mensenheugenis is er sprake van god. En 'God' is het woord bij uitstek voor wat in een samenleving als het hoogste, belangrijkste, eerste en laatste geldt, waar mensen achteraan lopen en/of onder zuchten, wat de dienst uitmaakt. Theologen stellen de vraag: wat of wie functioneert er in deze wereld als 'God'.

Het antwoord luidt, vandaag en ik vrees ook morgen:

Het Neoliberale Economische Systeem, schepping van de Russisch-Amerikaanse filosoof en romanschrijfster Ayan Rand en de wiskundige-econoom Milton Friedman. Hun uitgangspunt is het eigenbelang. Rand verheerlijkt hebzucht en begeerte als grondslagen van een 'nieuwe wereld'. Friedman betoogt dat de mens bestaat ter wille van zichzelf – hij moet zich daarom ontworste-

len aan het altruïstische denken dat alleen maar schuldgevoelens oplevert.

Tijdens de regering van de Amerikaanse president Nixon, kregen Friedman en zijn 'Chicagoboy's' de kans hun theorieën over een 'neoliberale revolutie', dat wil zeggen een onbeperkt vrije markt, in praktijk te brengen, en wel in Chili. Met behulp van de CIA werd de democratisch gekozen socialistische president Salvador Allende vermoord en Pinochet aan de macht geholpen: de absolute dictatuur als voorwaarde voor absolute economische vrijheid en maximale ontplooiing van het 'individu'. Een paar jaar later werden de Chicagoboy's de adviseurs van Jorge Videla in Argentinië, die in zijn op 14 april 2012 verschenen boek verklaarde dat 7.000 tot 8.000 mensen moesten sterven ('verdwijnen') om 'de oorlog tegen de subversie te winnen'.

Het neoliberale, ook wel neorealistisch genoemde systeem van de vrije, maar dan ook onbegrensd vrije markt, werd na de val van de Berlijnse muur wereldwijd doorgevoerd, een nieuwe internationale economische orde naar oud model, en een daarbij passend normen- en waardensysteem dat neerkomt op het recht van de sterkste.

In 1980 kwam in de Verenigde Staten Reagan aan de macht, in Engeland Thatcher. Tot 1980 werd internationaal geprobeerd het marktproces te corrigeren door de 'publieke sector' te versterken en economische machtsvorming aan banden te leggen. Vanaf 1980 was dat voorbij. Correcties op het 'vrije'-marktmechanisme werden 'desastreus dirigisme' genoemd, en voorstanders ervan 'onbegrijpelijk naïef': kom op, je leeft

voor jezelf – wie heeft je wijsgemaakt dat je verantwoordelijk bent voor het welzijn van anderen? Dat zijn achterhaalde socialistische praatjes. Uit de ijzeren mond van Lady Thatcher, vriendin en groot bewonderaar van Pinochet, zijn de woorden opgetekend: ‘Er bestaat niet zoiets als algemeen belang (“the social”); er bestaan alleen individuen en families.’

Hoe moeilijk is het te erkennen dat dit schaamteloze Systeem onze wereld regeert, onze beschaving uitverkoopt, ons oorlogen opdringt en onze publieke moraal steeds verder aantast. Wij worden dagelijks verleid om hierin mee te gaan, het te accepteren, het goed te praten, te denken dat het niet anders kan, en ons geweten aan te passen, te verdoven. Met groot, geraffineerd vertoon van consumptiegoederen, begeleid door ingenieuze media, wordt geprobeerd ons verstand te benevelen, zodat wij massaal vergeten hoeveel stervende kinderen per dag de prijs betalen voor ons redelijk welvarende, rijke, schatrijke leven.

De god van dit systeem wordt in de joodse Bijbel ‘Baäl’ genoemd, ‘Bezitter’. En in de evangeliën van Matteüs en Lucas ‘Mammon’, dat betekent: ‘geldgod’.

Het neoliberalisme is in de loop van dertig jaar een gevestigde ideologie en de alom heersende mentaliteit geworden. Het vertoont de trekken van een ‘godsdienst’: blind geloof in een onzichtbare hand, diepe buigingen voor het ondoordringelijke; onverstaanbare orakeltaal en een kaste van ingewijden.

Op dinsdag 24 april 2012 werd er in de Tweede Kamer gedebatteerd over de val van het vvd-CDA-kabinet omdat de pvv zijn gedoogsteun had ingetrokken. Emile Roemer, fractievoorzitter van de sp, pleitte voor een volstrekt andere koers. Hij is van mening dat het niet alleen ‘misgegaan is onder Rutte, maar onder vele kabinetten’. Ik citeer zijn analyse van de marktsamenleving in Nederland (*Trouw*, 25 april 2012): ‘De afgelopen vijftieng jaar heeft de politiek financiële instellingen en grote bedrijven alle ruimte gelaten, en publieke diensten volop uitverkocht, en bezuinigd op de sociale zekerheid en de sociale samenhang. Vijftieng jaar lang heeft de politiek de verantwoordelijkheid voor de samenleving van zich afgeschoven. Dat heeft geleid tot crisis, tweedeling en wantrouwen.’

3

Onder de titel *Verantwoordelijkheid* schreef de joodse filosoof Emmanuel Levinas: ‘In het feit dat de relatie tot het goddelijke via de relatie tot de mensen verloopt en met de sociale rechtvaardigheid samenvalt, ligt de hele geest van de joodse Bijbel. Mozes en de profeten bekwamen zich niet om de onsterfelijkheid van de ziel, maar om de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling. De relatie tot de mens, waarin het contact met het goddelijke zich voltrekt, is niet een soort *geestelijke vriendschap*, maar een vriendschap die zich uit, bewijst en voltooit in een rechtvaardige economie waarvoor iedere mens ten volle verantwoordelijk is.’ ‘Waarom voedt uw God, die de God van de armen is, de armen niet?’ vraagt een Romein aan Rabbi Akiba. ‘Om ons aan

de verdoemenis te laten ontkomen', antwoordt Rabbi Akiba. Men kan niet sterker uitdrukken hoe onmogelijk het voor God is om de plichten en verantwoordelijkheden van de mens op zich te nemen. De persoonlijke verantwoordelijkheid die de ene mens tegenover de andere heeft, is zodanig dat God haar niet kan afschaffen.

Toen in alle christelijke kerken nog heftig gedisperuteerd werd over de vraag of het opkomende 'horizontalisme', jarenlang 'medemenselijkheid' genoemd, wel even belangrijk was als de verticale relatie met God, kwam deze vervolgte, opgejaagde jood met dit statement, in zijn beroemde opstel over het jodendom als een godsdienst van volwassenen. Relatie met God? Alleen door je persoonlijk ten volle verantwoordelijk te stellen voor een rechtvaardige economie.

Tegen de stroom van postmodern en neoliberal ik-denken in, heeft Levinas ons geconfronteerd met de radicaliteit van de bijbelse ethiek, waarin niet ik het uitgangspunt ben maar de andere mens, die mij aankijkt en een beroep op mij doet. Mensen, schrijft hij, zijn 'uitverkoren elkaar te dienen'.

4

De joodse Bijbel en de evangeliën zijn vanuit heel verschillende stand- en gezichtspunten te lezen. Ik lees zoals ik dat geleerd heb van Rabbi Hillel, die leefde van ± 50 vóór tot 10 'na Christus'. Hij was een beroemd Thorageleerde in Jeruzalem. Over hem is het volgende overgeleverd: op een dag staat een Romeinse

soldaat, zwaar bepakt en bezakt, voor hem en zegt: 'Leer mij uw Thora in de tijd dat ik op één been kan staan.'

Antwoordt Rabbi Hillel: 'Wat jij niet wil dat jou wordt aangedaan, doe dat je naaste niet aan. Dat is de hele Thora. De rest is commentaar. Ga heen en leer.'

Of heeft hij gezegd: 'Wat jij wil dat jou gedaan wordt, doe dat aan je naaste', of 'Wat jij haat, doe dat je naaste niet'? De overlevering kent verschillende bewoordingen van een en dezelfde 'gouden regel', waarin de joodse godsdienst de kern van zijn levensleer formuleert. De oorspronkelijke tekst van Leviticus 19 vers 18: 'Heb lief je naaste als jezelf', werd in de dagen van Rabbi Hillel gelezen als 'Heb lief je naaste die is als jij', met als uitleg: die een mens is van vlees en bloed, zoals wij allen 'vlees en bloed' zijn, en dus elkaars gelijken.

Sinds die dagen werd in jodendom en Jezusbeweging de liefde, in de betekenis van 'solidariteit van mens tot mens' (Hebreeuws 'chesed', Grieks 'agapè') als het Grote Gebod beschouwd, door Hillel en Jezus en Rabbi Akiba.

'De rest is commentaar. Ga heen en leer.' Ik volg deze raad van Rabbi Hillel, en lees het Grote Verhaal van de joodse Bijbel, en de evangeliën en apostolische geschriften, vanuit de woorden over liefde-solidariteit.

Daarmee zijn de honderden vragen die ik te stellen heb met de letterlijke bijbelteksten niet alle beantwoord.

Maar ik weet van waaruit en waarheen ik lezen moet.

Dank aan mijn joodse leermeesters.

Zij hebben mij ook dít inzicht bijgebracht: als je de weg kwijt bent in die 'heilige' geschriften, ga terug naar de eerste regels van het eerste hoofdstuk van het eerste boek, Genesis, Boek der Schepping. Lees die regels als een 'ten geleide' bij heel dat grote verhaal. 'In den begin-

ne ... God sprak: Er zij licht.' Vergeet nooit dat het met licht, en om het licht, begonnen is. Tegen alle duisternis in.

En dan nog dit: of God, die van In den beginne, bestaat of niet ... wat is, 'bestaan'? Is er bestaan dat wij niet kunnen denken – ondenkbaar God? Kan er bestaan zijn boven alle verbeeldingskracht uit – onbeeldbaar God? Ik zal wel zien. Ik heb mijn vermoeden, mijn hoop.

Maar hoe dan ook, door wie dan ook, die God van In den beginne staat geschreven – bestaat geschreven. Er zijn woorden over liefde en solidariteit, recht en onrecht, goed en slecht, over arme, weduwe, wees en vreemdeling, zij staan geschreven, en zijn in alle talen van de wereld vertaald. En in hun geschreven 'status' hebben zij mensenlevens veranderd, mensen bekeerd tot elkaar. In die woorden ligt de 'levensleer' (Thora) besloten, inclusief het politiek program, waaraan wij, zomer 2012 en nog vele komende jaren, schreeuwende behoefte hebben.

5

Wat is in woordenboeken, enquêtes en publieke opinie de gangbare betekenis van het woord 'god'? Opperwezen. Almachtig. Streng. Beloont en straft – altijd een Hij, soms een Het, dat wordt algauw Het Lot, Het Toeval.

Een almachtig opperwezen? Een beschikker van geluk en ongeluk? Een kwaadtoelater die het eigenlijk ver-

hinderen kan? Die Auschwitz had kunnen voorkomen – maar dat niet heeft gedaan. Dus is hij ‘een almachtige sadist’, meent Maarten ‘t Hart, een willekeur-god. ‘Slechter dan de slechtste mens’, noemde Karel van ‘t Reve hem – met ‘hem’ bedoelt hij ‘de god van joden en christenen’.

Het woord ‘God’ is ingesponnen in misverstanden en slordige praatjes.

In het bijbelse boek van de Uittocht staat geschreven dat Mozes zijn naam hoort roepen uit de brandende doornstruik. De roepende stem zegt dat hij de god van Abraham, Isaak en Jakob is, en dat hij de ellende van ‘de kinderen van Israël’ gezien heeft; dat hij hun geschreeuw vanuit hun onderdrukking heeft gehoord en dat hij is afgedaald om te bevrijden.

Om duidelijk te maken dat de god van Abraham en van Mozes en van Jezus niet het Opperwezen is dat sinds mensenheugenis en steeds opnieuw bedacht, gedroomd, gevreesd en gehaat wordt, en in naam waarvan mensen elkaar onderdrukken en de stuipen op het lijf jagen, waagt de Bijbel het om in dit onvergetelijke beeld de ‘onnoembare’ te noemen: hij is afgedaald. Je denkt dat hij troont – oud-oosterse maar nog altijd herkenbare beeldspraak – maar hij is ‘afgedaald’. In een wereld waarin het woord ‘god’ nog altijd ‘allerhoogste macht’ en ‘opperwezen’ betekent, en waarin miljoenen smadelijk afhankelijk zijn van allerhoogste machten, is een god-die-afdaalt-om-te-bevrijden een volstrekt onvoorstelbare.

Mozes is bestemd om die onderdrukte ‘kinderen van

Israël' weg te voeren naar een goed wijd land. 'Gezien heb ik, gezien. En gehoord heb ik,' zegt die afgedaalde God. Als je ooit op een troon of in een hoge, comfortabele positie hebt gezeten, weet je dat je af moest dalen om iemand te kunnen helpen.

*Mozes sprak tot God: Wie ben ik dat ik naar Farao ga, dat ik de kinderen van Israël uit Egypte zal leiden? Hij sprak: Omdat ik zal zijn met jou. (...) Mozes sprak tot God: Dan kom ik bij de kinderen van Israël, ik, en dan zeg ik tegen hen: 'De God van jullie vaders heeft mij naar jullie toe gestuurd' – dan zeggen ze tegen me: 'Hoe is zijn naam?' – wat zeg ik hun dan? God sprak tot Mozes: Ik zal er zijn zoals ik ben. Hij sprak: Dit moet je zeggen tot de kinderen van Israël: "Ik zal er zijn" heeft mij naar jullie toe gestuurd.' En nogmaals sprak God tot Mozes: Dit moet je zeggen tot de kinderen van Israël: *JHWH*, de god van jullie vaders, de god van Abraham, de god van Izaäk, de god van Jakob heeft mij gestuurd.' Dit is mijn naam voor altijd ... (Exodus 3:9-15)*

JHWH, vier letters, vormen de Naam die niet uitgesproken wordt, maar door deze stem uit het vuur vertaald wordt als 'Ik zal er zijn zoals ik ben' – en zoals ik ben zal ik doen: ik stuur jou naar de kinderen van Israël, die ik heb horen schreeuwen van ellende. 'Dit is mijn naam voor altijd'. 'Ik zal er zijn' zal altijd en steeds opnieuw herkenbaar zijn in iemand die gestuurd wordt naar mensen in nood. Hij 'bestaat', komt nabij en werkt in mensen die zich laten sturen naar mensen-in-nood. Zo denkt de Bijbel over God. Zo denkt, aldus de Bijbel, God over mensen.

Bewijs dat maar eens, dat je gestuurd bent; leiders ge-

noeg die dat hebben gezegd. Bewijs het jezelf: gestuurd om verdrukten te doen gaan in vrijheid. Dat je gestuurd bent, weet je meestal pas wanneer je ‘als geroepen’ komt. En als je luisterend leeft, hoor je roepen en soms weet je dat het tot jou gericht is.

Er is een onbewuste taal over ‘God’, een taalvergaarbak waarin van alles bij elkaar zit, van bijbelse, Grieks-wijsgerige, Germaanse of oosterse huize. Er zijn heel wat geruchten over ‘God’ in omloop. Ik denk dat velen van hen die op zondag in een kerk bijeenkomen, delen in die onbewustheid, en door die geruchten in verwarring worden gebracht. Ze denken dat het gaat over de God van de Bijbel, maar het gaat over een almachtig opperwezen dat je aanbidden moet.

Het is noodzakelijk steeds opnieuw de Naam van de bijbelse god uit te leggen en met elkaar af te spreken dat wij met ‘God’ bedoelen: die ene die het kernen van mensen hoort en niet harden kan dat zij vernederde, geknechte, verlaten en verachtelijke wezens zijn – en daarom iemand, jou, mij, stuurt naar hen toe, om ze te bevrijden uit de macht van hun onderdrukkers.

6

De Bijbel is het ‘visioen’ van een menswaardige samenleving en formuleert de grondslagen van een rechtvaardige politiek: ‘Jij zult liefde hebben tot je naaste die een mens is zoals jij’. Beslissende toespitsing van dit woord: ‘Jij zult liefde hebben tot de vreemdeling’.

Vanaf de dag dat Mozes ‘al deze woorden’ gesproken

heeft, van Godswege en in vuur, bestaat de utopie van de gerechtigheid. In een chaotische wereld, die door geweld en eigenbelang geregeerd wordt en waar het leed en de dood van anderen niet tellen, roept de Thora de mensenrechten uit, het onvervreembare recht van ieder mens op leven. 'Ik versta onder leven: leven in vreugde', schreef Abel Herzberg.

Thora: levensonderricht, wijsheid die voorziet, voorkó-mende liefde. Voorzienige en ingrijpende woorden; tot op vandaag in de geschiedenis aanwezig als beginselen, oorsprongen van inzicht, inspiratie, bemoediging, te-genspraak, beroep op verantwoordelijkheid. Woorden van eeuwig leven in de tijd.

In die woorden zal de God van Mozes en de profeten er voor ons zijn, dringt hij door tot ons verstand, werkt hij op mensen in en vormt hun geweten; leert ons kwaad en erger voorkomen. Zolang er taal op aarde zal zijn, zal hij in zijn tien vooruitziende woorden op aarde zijn. Er staat, door heel de Bijbel heen en in alle toonaarden, geschreven dat hij de woorden niet terugneemt, dat ze onfeilbaar zijn en trouw.

7

De joodse Bijbel is een leerschool in menswording, een langdurig en geduldig volgehouden leerproces, waarin het geweten gevormd wordt door het woord van hem die zegt 'Ik zal er zijn'. De Bijbel is zelf voortgekomen uit een langdurig leerproces van tegen heersende feiten en doemgedachten optornende mensen.

De kwintessens van alle 'lessen' van het bijbelverhaal is de navolging. Tot haar methode van onderricht behoort de stijlfiguur van de 'demonstratieve vertoning': God-Ik-zal-er-zijn doet ons voor hoe wij mens moeten zijn, met groot vertoon van ontferming. Hij doet de gerechtigheid voor: de woorden 'om het kermen van de armen verhef Ik mij en kom' (psalm 14) worden hem in de mond gelegd om duidelijk te maken dat een mens 'in zijn hart' moet besluiten de armen te hulp te komen. Wat over hem geschreven staat, moet door mensen volbracht worden.

Als ik hem hoor zeggen: 'Afgedaald ben Ik om te bevrijden', moet ik dat verstaan als mijn hoogsteigen levensopdracht in deze wereld.

Deze wereld is geen labyrint dat mij verslinden zal; er is een gerichte weg. En God zelf gaat mij voor en leert mij gáán. Leert mij vliegen.

*Die mij droeg
op adelaarsvleugels
die mij hebt geworpen
in de ruimte
en als ik krijsend viel
mij ondervangen
met uw wieken
en weer opgegooid*

*totdat ik vliegen kon
op eigen kracht.
(Deuteronomium 32:11)*